

Naar Birobidzjan

KUNST Border Theories

Onze voormalige sovjetvrienden zijn in de beperkte periode dat hun staat bestond flink in de weer geweest met de geo- en demografie van het land. Rivieren werden verlegd, volkeren werden gedeporteerd, nieuwe utopieën werden uit de grond gestampt. In *Border Theories* documenteert de kunstenaar Elian Somers (1975) in foto's, kaarten en documenten de geschiedenis en het huidige aanzien van drie sovjetsteden, Kaliningrad, Birobidzjan en Jozjino-Sachalinsk. De eerste ligt aan de Oostzee, de andere twee ver, ver weg in het oosten.

Alle drie zijn het steden die geschapen zijn – of, in het geval van Kaliningrad, herschapen – om een politieke missie uit te dragen. Wie dat niet weet ziet op Somers' foto's gewone architectuur. Kaliningrad is buitengewoon lelijk. De stad waar ooit het beroemde slot van Koningsbergen stond, waar Kant en anderen studeerden, in de goede oude Pruisische tijd, is veranderd in een ruïne van betonnen gedrochten. Architectuur uit de Stalin- en Chroestsjov-tijdperken staat er te verroesten. Nieuwe infrastructuur is half af en opgegeven. De missie hier was duidelijk: de haven aan de Oostzee zou nooit meer Duits worden.

De geschiedenis van Jozjino-Sachalinsk is gevormd door de rivaliteit met Japan; de stad was Russisch (tot 1905), werd toen Japans, en na de Tweede Wereldoorlog weer Russisch. Birobidzjan ten slotte is het centrum van de eerste Joodse Autonome Regio van de Sovjet-Unie, een cadeau van Stalin aan de Russische joden, die in een geheel nieuwe stad duizenden kilometers van Moskou een thuisland moesten vinden. De stad werd vanaf 1931 ontworpen door de Bauhaus-architect Hannes Meyer. De joodse bevolking bleef steken op zo'n dertig procent (nu: minder dan twee procent). Somers laat aan de hand van één Meyer-gebouw zien hoe de sovjetgeschiedenis het leven in de stad vormde. Ze toont een modernistisch blok, bedeesd in het groen, gebouwd in 1934 als theater. Na de oorlog werd het in een antisemitische campagne gesloten, en in de jaren zeventig gesloopt. Begin jaren tachtig, toen de Autonome Regio vijftig jaar bestond, is het herbouwd, als Jiddisch Repertoire Theater, maar dat is inmiddels verhuisd naar Moskou, en het gebouw is nu gedeeltelijk verhuurd aan Chinezen. De foto's kunnen die geschiedenis niet tonen. De beelden van Birobidzjan laten een groene stad onder een grijze lucht zien, aan een rivier, omringd door wetlands. Je moet weten wat hier is gebeurd, wil je het in het landschap kunnen terugvinden.

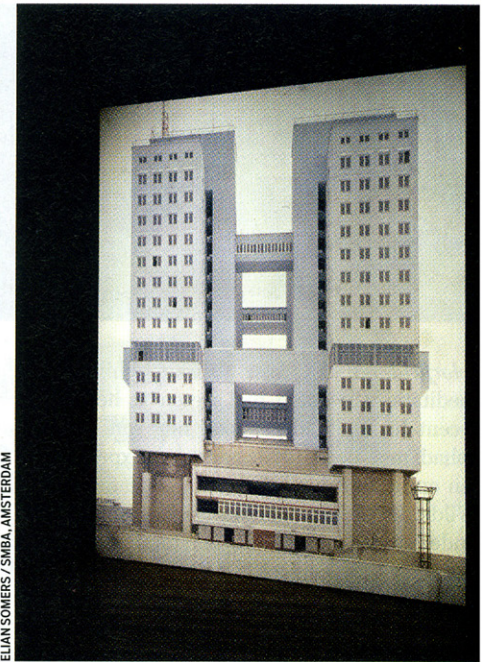
Er zijn drie dingen interessant aan zo'n project, vind ik. Ten eerste toont het de beperking van de fotograaf tegenover de diepte van de

historie. Somers fotografeert de werkelijkheid zoals die zich voordoet, en die blijft daardoor stom. Ze haalt in haar begeleidende tekst Brecht aan: 'Een reproductie van de realiteit zegt niets over de realiteit.' Het is een schoolvoorbeeld van hoe kunstenaars zich daarom tegenwoordig op grondige research moeten verlaten. Ten tweede wijst het project op een (veronachtzaamde) vaardigheid, het 'lezen van architectuur' dan wel het 'lezen van de bebouwde omgeving'. Die vaardigheid maakt de beschouwer tot een soort spoorzoeker-zieners, die wél de geschiedenis van gebouwen kan 'zien'.

Ten slotte is het relevant om zo'n project in de voormalige Sovjet-Unie te ondernemen. Overal in de wereld, maar zeker in Rusland werd en wordt stedenbouw en architectuur ter hand genomen om het verleden uit te wissen, dan wel te reconstrueren, dan wel om geheel nieuwe identiteiten te formuleren. Wij deden dat ook, met de Ridderzaal bijvoorbeeld. Naar verluidt is het Poetin-regime van plan dat oude kasteel van Koningsbergen uit de dood te laten verrijzen.

KOEN KLEIJN

Elian Somers, Border Theories. Stedelijk Museum Bureau Amsterdam, t/m 7 april. www.smba.nl

ELIAN SOMERS / SMBA, AMSTERDAM